

PRAVOSLAVNI BOŽIĆ U ARDALIĆEVIM I SUVREMENIM ZAPISIMA

U puku stoji prava sila naroda, on je od svega naroda najviše spojen sa zemljom, a bude li u njega obrazovanja i samosvijesti, ni sve sile svijeta neće narod krenuti s puta kojim udariti mora; zaman su sve tuđe spletke, zaman su vanjski pokušaji da navuku narod na svoje – on stoji čvrsto kao dub, jer je dubu silan korijen, a taj korijen je puk.

(...) al dobro je da narod sam zaviri u dušu, da otvori krvavu knjigu minulih dana, jer je prošlost vazda zrcalom sadanjeg doba. Dobro je da narod sazna gdje je zgriješio i posrnuo, gdje li se proslavio i podičio. To neka mu je naukom za buduća vremena.

AUGUST ŠENOA, *Naša književnost; Seljačka buna*

Sažetak: *U radu su (re)valorizirani zapisi o pravoslavnom Božiću u Bukovici, koje je Vladimir Ardalić objavio 1902. godine. Ti zapisi govore o Badnjaku, (sječi badnjaka, pripremi hrane za Božić, blagoslovu stoke, badnjoj večeri, modificiranim badnjacima, unošenju slame, badnjoj večeri); odlasku na jutrenju, Božiću; Mladencima; Malom Božiću; upotrebi svijeca; Krstovu danu; Bogojavljenju; vjerovanjima vezanim uz božićno razdoblje.*

Obredi i običaji koji su se odvijali od Badnjaka do Bogojavljenja navode se sukladno crkvenom kalendaru te redosljedu kojim su se odvijali, a interpretiraju se u kontekstu pravoslavnih božićnih običaja i obreda u drugim krajevima, a koji se nalaze u zapisima: Luke Ilića Oriovčanina, Vuka Stefanovića Karadžića, Milovana Gavazzia i suvremenim zapisima. Navodi se i biblijski kontekst tih obreda, običaja i vjerovanja, te uspoređuju pravoslavni i katolički običaji. Velik je broj istovjetnih pravoslavnih i katoličkih obreda, običaja te narodnih vjerovanja.

Zapisi Vladimira Ardalića o narodnom životu i običajima u Bukovici iznimno su i višestruko filološko, etnološko, antropološko i teološko bogatstvo. Zapisi o pravoslavnom Božiću Vladimira Ardalića i drugi starinski i suvremeni zapisi svjedoče o dubokoj ukorijenjenosti pravoslavnih vjernika u kršćansku slavensku i europsku civilizaciju. Zapisi u monografiji „Bukovica, narodni život i običaji“ Vladimira Ardalića svjedoče trajne tradicijske vrednote.

Ključne riječi: *tradicijske vrijednote, kulturna baština, narodni običaji, obredi i vjerovanja.*

UVOD

Antun Radić objavio je 1897. godine *Osnovu za sabiranje građe o narodnom životu*. Prema tim uputama Vladimir Ardalić je objavio svoja prva četiri rada, među kojima je i rad *Godišnji običaji, Vjerovanja*, objavljen u Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1902., knj. VII, str. 237-294. U ovom radu koristit će se poglavlje *Godišnji običaji*, publicirano u knjizi Vladimir Ardalić *Bukovica, narodni život i običaji*, Srpsko kulturno društvo „Prosvjeta“, priredio, sastavio rječnik, napisao predgovor i komentar prof. dr. sc. Živko Bjelanović, Zagreb, 2010. godine. Božićno razdoblje obuhvaća vrijeme između Božića i Bogojavljenja, a rad počinje Badnjakom koji prethodi Božiću. Blagdani se, u radu, navode sukladno crkvenom kalendaru, a obredi i običaji redoslijedom kojim su izvođeni ili se još izvode.

Cilj rada je (re)valorizirati Ardalićeve zapise o pravoslavnom Božiću; interpretirati ih u kontekstu pravoslavnih Božićnih običaja i obreda u drugim krajevima, a koji se nalaze u zapisima Luke Ilića Oriovčanina, Vuka Stefanovića Karadžića, Milovana Gavazzia i suvremenim zapisima; starinske i suvremene zapise interpretirati u biblijskom kontekstu i komparirati pravoslavne i katoličke običaje.

1. BADNJAK

O etimološkom podrijetlu naziva badnjak izneseno je nekoliko teorija.¹ Milovan Gavazzi ustvrdio je da badnjak svoj naziv baštini od starocrkvenoslavenskoga glagola *bъdeti – bdjeti*, ili od pridjeva *badar* i od toga izvedenoga glagola *razbadriti se – razbuditi se, biti budan*. To tumačenje afirmira i romanski naziv *vigilia – bdijenje, noćno stražarenje*. Naziv *vilija, vilija Božja* zadržao i kod Hrvata po sjevernom Jadranu, a kod nekih kajkavaca *Božićno navečerje* naziv je za Badnjak.² Badnjak je naziv za Badnji dan, Badnjicu, ali i za drvo *badnjak*. U Barbarićima kod Čitluka badnjakom je nazivan onaj koji je nosio badnjak.³

Badnjak je u folklornom pogledu najbogatiji dan u kršćanskoj tradicijskoj kulturi, a po običajima, obredima i ophodima koji ga karakteriziraju može se

¹ Vidi o tome više: Dunja Rihtman-Auguštin, *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Golden marketing, Zagreb, 1995., str. 53.

² Milovan Gavazzi, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, III izdanje, Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 128-129.

³ Usp. Marko Dragić, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, br. 1., Split, 2008., str. 67-91.

podijeliti na: *Badnje jutro*, *Badnji dan*, i *Badnju noć*. Badnji dan karakteriziraju: drvo badnjak; čestitanje; kićenje zelenilom, najčešće bršljanovim i lovorovim grančicama: domova, štala, dvorova, njiva, voćnjaka, maslinika, vrtova, pčelinjaka, badnjaka, groblja; badnji post; priprava hrane za Božić; badnje koledanje; blagoslov ovaca; škropljenje blagoslovljenom vodom: ukućana, domova, štala, stoke, dvorova, njiva, voćnjaka, maslinika, vrtova, pčelinjaka, badnjaka. Badnju noć karakteriziraju: unošenje badnjaka, posipanje žitom badnjaka i onoga koji ga unosi; slama; svijeće; molitva; večera; bor; jaslice; čekanje polnočke; zdravice; čestitarski ophodi: koledanje, betlehemari, betlemašice, kabanari, posjete prijatelja i susjeda; odlazak na polnočku.

1.1. SJEČA BADNJAKA

Vuk Stefanović Karadžić 1852. godine napisao je: "Kod Srba pravoslavaca badnjak je sirova cerova glavnja što se uoči Božića loži na vatru. Moraju biti dva do tri badnjaka i moraju se usjeći na Badnji dan prije sunca. Badnje drvo se najprije pospe žitom uz riječi „Dobro jutro i čestit ti Badnji dan“, te se sječe samo s jedne strane, a s druge se zasječe samo jednom. Po nekim mjestima vršak od badnjaka korišten je umjesto vatralja, dokle god *položajnik* u kuću ne dođe, pa onda domaćica na njega sveže *povjesmo* i baci ga pod strehu".⁴

Ardalić piše da je domaćin oko podne, naoštrio sjekiru i s „ostalijem muškačinami“ otišao u svoju ogradu usjeći dva podebela drveta „ko čoek u pasu“ i treće tanje. Ta tri drveta zovu se badnjaci. Svaka pravoslavna kuća morala je imati badnjake, a ako ih nije bilo u vlastitoj ogradi, usjekli bi vlastitu vočku ili bi ih kupili. Kada bi ih donijeli kući, dva debela badnjaka zasjekli bi sa strane, stavili ih usporedno, a treći tanji stavili bi iznad dva debela.⁵

Mnogobrojne su sličnosti obreda i običaja vezane uz badnjak u hrvatskoj katoličkoj i srpskoj pravoslavnoj tradicijskoj kulturi. Pravoslavci za badnjake koriste drvo cera, a ako nema toga drveta onda se koristi drvo hrasta, graba ili kojeg drugog tvrdoga drveta. Cerovo drvo simbolizira drvo kojim se novorođeni Isus grijao u pećini, kao i drvo na kojemu je Isus bio razapet. U novije vrijeme u urbanim sredinama pravoslavci na tržnicama kupuju grane cera jer s toga drveta ne opada lišće i koriste ih za badnjake. Domaćin kuće, najčešće djed, sa svojim unukom ili unucima u ranu zoru ide usjeći badnjak. Pri tome se koristio lučom

⁴ *Srpski rječnik, istumačen njemačkijem i latinskijem riječima*, skupio ga i na svijet izdao Vuk Stef. Karadžić, (1852) u Beču u štampariji jermenskoga namastira. str. 11-12.

⁵ Vladimir Ardalić, *Bukovica, narodni život i običaji*, Srpsko kulturno društvo „Prosvjeta“, priredio, sastavio rječnik, napisao predgovor i komentar prof. dr. sc. Živko Bjelanović, Zagreb, 2010., str. 140.

zapaljenim u posudi koju bočno vrti u krug i tako osvjetljava put. (Tako se nekoć išlo na sijela i svadbe.) Kod pravoslavaca domaćin kuće sa svojim unucima ide u cerovu šumu usjeći badnjake i pri tome nosi kolač koji je domaćica specijalno za tu priliku pripravila. U nekim mjestima pri dolasku u šumu domaćin i unuci koji su s njim prekrste se, razlome kolač i po komad pojedu, a ostatak kolača ostave na panj usječenoga badnjaka da ga životinje pojedu. Badnjak od cera zove se *veseljak*. Kad se dođe do drva koje će se usjeći za badnjak okrene se prema istoku drveta, tri puta prekrsti i pri tome se drvo posipa pšenicom te rekne:

*Dobro jutro badnjače,
naš stari rođače.
Dobro nam došao,
u kuću ušao.*⁶

Cer i hrast su dugovječna drva i simboliziraju Božju vječnost.⁷ Drvo se siječe s njegove istočne strane, a sjekirom se zasijeca tri puta. Pri tome se odsiječe debela trijeska koju će unuk ponijeti baki da taj komad drveta (*iverka, iver*) blagoslovi. Domaćin donese badnjak pred kuću, a domaćica ga posipa pšenicom. U nekim mjestima pri tome i domaćin domaćicu posipa pšenicom.⁸

1.2. PRIPRAVA HRANE ZA BOŽIĆ

Prije Badnjega dana klala se domaća stoka, a uvijek se klanje svoje marve okretalo prema istoku. Na Badnji dan pekla se svinjska pečenica na ražnju. Pri tome se pucalo iz kubura. Domaćice su kuhale i pekle česnice i ostale kruhove, jer se između Božića nije smjelo kuhati kruhove. Domaćice su pripravljale šupalj kolač bez kvasca, a u zoru Maloga Božića pripravljale su velik šupalj kruh bez kvasca. Na Badnji dan se malo što jelo, ali se vino pilo u izobilju, vjerujući da se vino popijeno toga dana pretvara u krv. (Istovjetno je vjerovanje i u katoličkoj tradiciji.)

Vjerovalo se da će kajmak biti onoliko debeo koliko je debeo iver, koji je unuk donio baki. Tim iverom se ukrašavala *česnica* koju domaćica priprema okrenuta prema istoku. Iverom umočenim u tijesto za česnicu domaćica, također,

⁶ BN TV, 4. siječnja 2007.; 23,00 h; BN TV 6. siječnja 2007.; 15,00 h; RTS 6. siječnja 2007.; 13,00 h.; HTV Dnevnik 6. siječnja, 19.40.

⁷ Neki etnolozi to povezuju sa slavenskim bogom Perunom.

⁸ BN TV, 4. siječnja 2007.; 23,00 h; BN TV 6. siječnja 2007.; 15,00 h; RTS 6. siječnja 2007.; 13 h.; HTV Dnevnik 6. siječnja 19.40 h.

okrenuta prema istoku, na zidu tri puta napravi krst. Česnica je tradicionalna pogača u koju se stavlja novčić.⁹

(Badnji dan u hrvatskoj kulturnoj baštini karakteriziraju: drvo badnjak; čestitanje; kićenje zelenilom, najčešće bršljanovim¹⁰ i lovorovim grančicama: domova, štala, dvorova, njiva, voćnjaka, maslinika, vrtova, pčelinjaka, badnjaka, groblja; badnji post; priprema hrane za Božić; badnje koledanje; blagoslov ovaca; škropljenje blagoslovljenom vodom: ukućana, domova, štala, stoke, dvorova, njiva, voćnjaka, maslinika, vrtova, pčelinjaka, badnjaka.)

1.3. BLAGOSLOV STOKE

U dinarskim i njima bližim krajevima posebna se pozornost na Badnju večer pridavala *blagu*. Pastir bi svoje stado, volove, krave, konje skupio i tjerao da prođu između dva grebena (oruđe kojim se raščešljava vuna i lan), ili između dva kruha ili između dvije upaljene svijeće, a to drži dvoje ukućana. Blago se pri tome posipa žitom, škropi svetom vodom ili vinom. Blagu se često daje po komadić posebnih peciva, zvanih: *srića, srićica, navratnjak, lomnica, lomačica* i slično. Te se pogače lome i po veličini odlomljenih komada proriče se nadolazeća godina. Prva ili pastiru najdraža od životinja napaja se vinom. Bili bi to, najčešće, ovca *starješica* ili *razbludnica*, ili *ovan zvonar*, ili *vol bronznar*. Pokatkad se domaćin i ovca poljube iskazujući tako želju da ovce ljube svoje janjce.¹¹

U Bukovici su se za Badnju večeru frigali (pekli) uštipci i pripravljali bakalari. Prije večere u onaj šuplji kolač stavljale su se tri svjećice (trojica) i zapalile, te se s čašom vina nosilo nazdraviti volu prvaku (koji je uvijek prvi *iz desna pod jarmom pred ostalijem volma uhvaćen*). Volu bi se reklo „Zdrav zekonja (ili mrkonja)! Za zdravlje ovog moga vóka prvaka i za zdravlje našeg starješine!“ Kolač sa svjećicama i čašu punu vina bi potom dali pastiru, a on je nazdravljao svome ovnu zvonaru prvaku. Kad se stado ugonilo u štalu, dvoje ukućana držalo je zapaljenu svijeću u unutarnjoj strani vrata, a između njih progonili se stado, brojeći ga.¹²

⁹ Isto.

¹⁰ Nekoliko dana prije Božića, najviše djeca ali i stariji, imali su običaj bršljanom i drugim zelenilom okriti sve kuće, štale, staje i „pojete“. Obavljala su se čišćenja oko kuća i natjecalo se čija će kuća i dvorište biti najljepši. Isto je i u Danilu. U kršćanskoj tradicijskoj kulturi bršljan se povezuje sa smrću i besmrtnošću. To je zimzelena biljka koja simbolizira vjernost i vječnost. Budući bršljan čvrsto prijanja uz podlogu, time simbolizira privrženost i vječni osjećaj. U hrvatskoj je duhovnosti bršljan sveta biljka, jer se po predaji Isus rodio u štalici obrasloj bršljanom.

¹¹ Milovan Gavazzi, *nav. dj.* str., 169-170.

¹² Vladimir Ardalić, *nav. dj.*, str. 141.

(Domaćini dalmatinskih Bunjevaca, te nekih Hrvata u jugozapadnoj Bosni i Hercegovini, vinom koje je preostalo nakon posipanja badnjaka škropili su pojatu i stoku, a zatim bi malo vina davali volu *pridnjaku* i ovcu *starješici*.¹³)

1.4. BADNJA VEČER

Paljenje badnjaka spominje biskup Martin iz Bracare u Španjolskoj (umro 580. godine). Od davnina su badnjak palili drevni Rimljani, južnoslavenski narodi, te Englezi, Francuzi, Nijemci, Portugalci, Letonci i drugi. Najstariji spomen paljenja badnjaka kod Hrvata nalazi se u dubrovačkom Statutu *Liber statutorum ciuitatis Ragussi* iz 1272. godine, a spominje pomorce koji na Badnjak donose i u vatru polažu panj te bi za to bili nagrađeni. Kod gradišćanskih Hrvata badnjak se spominje u već u 16. stoljeću, što nedvojbeno upućuje da su Hrvati koji su se ondje nastanjivali bježeći od osmanskoga terora od pada Bosanskoga kraljevstva koncem svibnja 1463. godine. U drugoj polovici 17. st. Iochan Weichard Walvasor spominje paljenje i darivanje hranom badnjaka u Istri.¹⁴

U Bukovici, prije večere, dva odabrana momka ili oženjena čovjeka, iz kuće su izlazili po badnjake. Svi ukućani su stajali oko vatre i veselo dočekivali badnjake. Onaj koji je noseći badnjak prvi ulazio u kuću, čestitao je: „Dobra večer! Na dobro vam badnja večer došla!“ Neki bi rekli: „Dobra večer, ja i badnjače!“ Starješica ih je dočekivala s okom ječma u ruci i posipala po onima koji su nosili badnjake i govorila: „Bog da i s tobom zajedno!“ Taj obred se ponavlja pri unošenju sva tri badnjaka i ima panspermijski¹⁵ karakter simbolizirajući blagostanje, ali i želju da tako bude i dogodine. U kršćanskoj simbolici pšenica predstavlja kruh, a kruh simbolizira tijelo Kristovo. Treći, tanji badnjak stavljan je iznad dva deblja. Tada bi se pod badnjacima vatra jače potpalila.¹⁶

Polovicom 19. stoljeća domaćin je uvečer unosio badnjake u kuću govoreći: „Dobro večer i čestit vam badnji dan, a pri tome ga neki muškarac iz kuće pospe žitom i govori: ‘Dao ti Bog sretnji i čestiti.’“ Kad se badnjak stavio na vatru, pomicali su ga tri puta unaprijed, a kad bi pregorio, gornji kraj se dočekivao u rukavicama pa se obnosio oko košnica i po tom ugasio, te ostavljao na kakvu mladu šljivu ili jabuku. U Risnu se badnjaci kićeni lovorikom, u Crmnici onaj koji je unosio badnjake nazdravljao ih je *milojkim* vinom, te bi napojio i badnjake

¹³ Radmila Kajmaković, *Božićni običaji*, Etnologija, NS, sv. XV-XVI, Glasnik zemaljskog muzeja u Sarajevu, Sarajevo, 1961., str. 224.

¹⁴ Usp. Milovan Gavazzi, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, III izdanje, Hrvatski sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 132-146.

¹⁵ Panspermijskim obredom iskazuje se želja za plodnošću i potpunim obiljem.

¹⁶ Vladimir Ardalić, *nav. dj.*, str. 141.

(polije ih vinom). U Hercegovini gdje su velike kuće badnjake je dovlačilo šest ili osam volova, te ih tjerali da prođu kroz kuću, a badnjake su ostavljali u kući.¹⁷

Ardalić navodi dva narodna vjerovanja vezana uz badnjak. Jedni vjeruju: Kad se Kristos rodio, bilo je ledeno pa su dva pastira donijela po jedno debelo drvo i naložili da se Kristos u pećini ogrije. Treći pastir je donio treće drvo i rekao: „Neka bude povr vašije i moje drvo trojstvo.“ Drugi vjeruju da su se naši predci klanjali idolima od drveta koje bi zasjekli ili skalupili, a kad su primili Kristovu vjeru, te idole su bacali na vatru.¹⁸

U naše vrijeme domaćin uvečer presječe badnjak na tri dijela i unosi ih u kuću te ih u dnevnom boravku složi po debljini. Dok se badnjaci unose u kuću netko od ukućana ih posipa pšenicom. Domaćica ih ukrasi mahovinom, grančicama cera s lišćem, ukrasnim trakama i sl. te ih polijeva vinom. Vino simbolizira Hristovu krv. Tri su se badnjaka stavljala u vatru na Badnju večer, a dva na Božić. Također su se čuvali badnjaci za *Mali Božić (Novu godinu)*.¹⁹ Badnjak se najprije čestita domaćinu riječima *O domaćine Hristos se rodi*, a domaćin odgovara *Bog ti pomogo*. Zatim se čestita drugim ukućanima uz riječi:

*Mir Božji, Hristos se rodi,
Poklanjam se Hristu
i Hristovom carstvu,
od sada do vijeka.*

Tu čestitku ukućani izgovaraju ljubeći se. Čestitanje narod naziva *mirobožanje*. U novije vrijeme u nekim mjestima pripravlja se središnji mjesni Badnjak. Sijече ga kum Badnjaka odjeven u narodnu nošnju, a prevozi se do trga uz pratnju automobila. Paljenje badnjaka na otvorenom narod naziva *Badnje krijesnice*.²⁰

Žitelji u Račišćima na Korčuli, podrijetlom su Srbi pravoslavci koji su se doselili Hercegovine 1672. godine bježeći od turskih zuluma. Ondje su prihvatili katoličanstvo,²¹ ali su svoje običaje sačuvali. Početkom dvadesetoga stoljeća u Račišćima na Korčuli, katolički su pozdravi na Badnji dan bili „istok žarkoga

¹⁷ *Srpski rječnik, istumačen njemačkim i latinskim riječima*, skupio ga i na svijet izdao Vuk Stef. Karadžić, (1852) u Beču u štampariji jermenskoga namastira, str. 11-12.

¹⁸ Vladimir Ardalić, *nav. dj.* str. 141.

¹⁹ BN TV, 4. siječnja 2007.; 23,00 h; BN TV 6. siječnja 2007.; 15.00 h; RTS 6. siječnja 2007.; 13,00 h; HTV Dnevnik 6. siječnja 19.40 h.

²⁰ Isto.

²¹ Vidi: Vid Vukasović Vuletić, *Božić u Račišćim (O. Korčula)*, Srđ, Dubrovnik, 1906., str. 776. i: Vujadinović, Stevan, *Neka zapažanja o postanku sela Račišća na Korčuli i poreklu njegovog stanovništva*, Beograd, 1968.

sunca, te se prekrstilo do tri puta i pokloni suncu: ‘Sunce na istok, a Bog mili na pomoć!’“ Iza toga išlo se u šumu po badnjak te ga se slavilo i častilo kao što je to bio običaj u Hercegovini. Uz badnjak se pilo, jelo i pjevalo do ponoći, a onda se išlo na ponoćnu misu. Muški su nosili po glavnu žive vatre s badnjaka, te su je metalili kao drvaricu pred crkvu i tako bi se sastavila vatra „koja se visoko diže, kao dub uz crkvu i *plamca* krvavim plamenom (...).“ Nakon Polnočke uslijedilo bi čestitanje i cjelivanje, a svatko je pomalo svete božićne vatre nosio kući kako bi se na njoj ispekla prva božićna zaoblica – rani božićni ručak.²²

Na Lastovu je katolički običaj da se na Badnju večer sa svih strana dovlače *taci* (debela drva) i slože na *veliki stog* na sred Dovca. Potpaljeni je badnjak dugo u noć osvijetljavao okolne zgrade i narod koji se oko njega zadržavao.²³ Paljenje badnjih krijesova poznato je i kod drugih katolika Hrvata.²⁴

1.5. MODIFICIRANI BADNJACI

U novije vrijeme domaćin na štednjak po debljini, s desna na lijevo, poslaže badnjake koji su prethodno bili poslagani u dnevnom boravku. Domaćica ljubi badnjake i svaki put se prekrsti. Nakon toga domaćin stavlja badnjake u štednjak. Netko od ukućana otvara štednjak te raspiruje vatru, te uz iskrice od badnjaka izražavaju želje u nadolazećoj godini. (Npr. da bude janjaca, jaradi, novaca, koliko iskri.)²⁵

1.6. UNOŠENJE SLAME

Prostiranje slame po kući poznaju europski narodi: Mađžari, Rumunji, Albanci, Nijemci, Švedski, Englezi, Francuzi, Česi i drugi.²⁶

²² Vid Vuletić Vukasović, *Božić u Račišćim (O. Korčula)*, Srđ, Dubrovnik, na Dražnji dan 1906., str. 774-775.

²³ Na Lastovu 2006., g. prim. dr. Antun Jurica (rođ. 1923. g. u Lastovu) kazao je Vlatki Špirić. VI. rkp. zb.

²⁴ U Visokoj na Hvaru, na Badnjak spremaju se drva za „velu vatru ča se loži na Štradi u svitanje Božića“. (Donosi se i što veći bor i kiti se na istoj Štradi.) Štrada – širina, čistina nasred mjesta u Visokoj, gdje se navečer okupljaju mještani, posebno za slavlja. U Visokoj (zaseoku u Gdinju) na Hvaru 2007. godine zapisala je Ivana Kardum. VI. rkp. zb. U Vrhgorsko-imotskoj krajini koncem devetnaestoga stoljeća nestao je običaj: Ljudi su poslije pola noći odlazili na misu i svatko bi nosio zapaljenu zublju. Pred crkvom bi te baklje odlagali na zajedničko mjesto, a tko ne bi tako postupio smatran je vješcem ili vješticom. (Dunja Rihtman-Auguštin, *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Golden marketing, Zagreb, 1995., str. 106.)

²⁵ Dunja Rihtman-Auguštin, *nav. dj.*, str. 106.

²⁶ Milovan Gavazzi, *nav. dj.*, str. 148.

U Bukovici je, nakon unošenja i stavljanja badnjaka na vatru, domaćin unosio slamu i prostirao je naokolo vatre. Opće kršćansko vjerovanje je da se u Badnjoj noći slama posipa, jer se „naš Kristos rodio u jaslje, koga su voli parom svojom grijali, zato da je svaki vo ostao blagosloven, da rani čoecka i mrava i crva.“²⁷

1.7. BADNJA VEČERA

Pravoslavci, kao i katolici, za Badnjak poste. Pripravljaju se posna jela: grah (najčešće bijeli), pogača, riba, posna pita.²⁸ Kod drevnih je Rimljana grah bio pokojničko jelo. Do naših dana u Bosni se obvezno blaguje grah za Badnjom večerom. U Jajcu se za Badnjak kuhao grah koji bi se procijedio i zašećerio te se njime posipala pita od *jukvi* koju su domaćice razvijale i pekle. Preci i pokojnici imaju i posebna jela: poput oraha, graha i meda, koji je omiljena hrana duše pokojnika kod svih indoeuroljana. Badnja večera je jedna od najvažnijih večera u čast mrtvima. Kod nekih naroda jedan dio od svakog jela ostavlja se za njih. U Rumunjskoj se pokojniku nosi na groblje ne samo hrana, nego i odijelo. U Bjelorusiji postoje i posebne formule pri dozivanju predaka na gozbu. U Ukrajini domaćica na stol stavlja žlice za pokojnike kao i one s kojima obitelj blaguje, s tom razlikom što iste okrene dnom prema gore. Kod Srba obvezno je koljivo – kaša krsnih slava.²⁹ U hrvatskoj katoličkoj tradiciji kult pokojnika u Badnjoj noći sačuvao se do naših dana.³⁰

²⁷ Vladimir Ardalić, *nav. dj.*, str. 142.

²⁸ BN TV, 4. siječnja 2007.; 23,00 h; BN TV 6. siječnja 2007.; 15.00 h; RTS 6. siječnja 2007.; 13.00 h.; HTV Dnevnik 6. siječnja 19.40 h.

²⁹ Milovan Gavazzi, *nav. dj.*, str. 159.

³⁰ Vjerovalo se da se pokojni ukućani okupljaju oko badnjaka. I time je izražen kult pokojnika u badnjim obredima. Zatim bi se *Gospa pozdravila*, te se klečeći molilo za svoje pokojne iz kuće. U posuškom kraju sva tri badnjaka se predaju majci da ih stavi u vatru. Nakon toga ukućani sjednu za stol i mole: Anđeo Gospodnji, te tri Slava Ocu i jedan Očenaš, Zdravo Mariju i Pokoj vični za pokojne i jedan Očenaš, Zdravo Mariju, Slava Ocu na čast Blažene Djevice Marije s nakanom koja obično glasi: „Da nam isprosi od svoga Sina milost koju će nam dati na času smrti naše i privesti u život vični.“ U Gornjim Radišićima kod Ljubuškoga kad bi se badnjaci zapalili molila bi se krunica, Gospin pozdrav i molitva za pokojne. U Imotskoj krajini najprije se moli za svoje umrle i svakoga posebno imenom spomene i Bogu preporučiti s jednim Očenašem, Zdravo Marijom i pokojem „vičnjim“. U Iloku se moli na čast Presvetog Trojstva, Svete Obitelji, ali i za sve pokojne članove obitelji. Cijela večera je protjecala po točno ustaljenom redosljedu. Svijeće su se gasile škropljenim vinom, pazilo se na smjer dima, pa se po tome znalo hoće li netko te godine u kući umrijeti (ako je dim išao u vis, neće biti u kući smrti, ako je išao prema nekome na tome je red u toj godini). U hrvatskoj tradicijskoj kulturi rijetko su paljene dvije svijeće, od kojih je jedna bila za pokojne, a druga za žive. U Brijestu u Istri, nakon molitve dvije svijeće bi se stavile u kruh i zapalile. Jedna je svijeća gorjela za

Nakon toga postavljala se sopra³¹ za večeru, iz kubura bi uslijedilo pucanje, dajući do znanja da su badnjaci počeli gorjeti. Uslijedila bi večera, a ono što bi posno ostalo davalo se siromašnijim obiteljima. U Badnjoj noći sjećali su se vuka, piše Ardalić, iako ih tada nije bilo, ali je lako mogao *domagliti*, te su mu na komad rbine³² stavljali po malo svake hrane koja je bila za večeru i odozgo uštipak. To su stavljali na smetljište, govoreći: „Vujo moj, ne kolji mi ovčice, evo tebi sočice! Evo tebi tvoje, a miruj u moje!“³³

2. ODLAZAK NA JUTRENJU

Jutrenja se rano pojavila, a odmah iza nje leturđija. Zbog toga su se stari i mladi, a posebice djevojke za udaju i momci za ženidbu, rano dizali i opremali u crkvu. Svi su bili u najnovijoj robi, a momci su za pojasom nosili kubure. Kada bi žandari došli, momci su krili oružje, a kada žandara nije bilo, rado su oružje isticali, napose oni momci koji su već imali zaručnicu. Posebno su cijenjeni oni mladići koji su imali pušku o ramenu, a o njima su djevojke „u sebi govorile: ‘Bogo moj, niko nije ka on, ta dika ga je pod jarakom videti, pa da je i najgori, a kamoli ljuda je i od sebe!’“³⁴

Djevojke nisu htjele ići s onim momkom koji nije imao kuburu za pojasom, čalmu na glavi i potkoljenu na nogama, „baš pod ajdučku“. Takvoga je djevojka dvaput više voljela jer je junak. Ardalić, navodi da je i on tome svjedočio, te

---

žive, a druga za mrtve. Pri tome bi se pazilo kako svijeeće dogorijevaju: ako bi prije dogorjela svijeeća za mrtve to je značilo da više treba moliti za mrtve i obrnuto. Hrvati su, primjerice u: Livnu, Banjaluci, Šuici, Travniku, Bihaću i Zenici, jednu svijeeću palili za mrtve i stavljali je u prozor. Za mrtve, za mir u svijetu, za blagoslov molilo se i u Medovdocu kod Imotskoga. „Za duše naših pokojnika koji su otišli od naše kuće i našega roda, od našeg plemena da im se Gospodin Bog smiluje, da ih privede sebi u Kraljevstvo nebesko, kako bi se i oni mogli moliti Bogu za nas; za duše onih pokojnika za koje se nema niko spomenuti i za duše u čistilištu“, moli se u Barbarićima kod Čitluka. U duvanjskom kraju nakon večere, domaćin bi zatražio od domaćice vinsku čašu i posudu s vinom te nalio čašu prvo sebi, potom ostalima redom kao i rakiju, uz ponavljanje nazdravice. Nakon čaše vina domaćin bi u posebnu čašu, ako se imalo, nalio vina i počeo molitvu: „Očenaš, Zdravo Marijo i Pokoj vječni za duše pokojnih koji su nama svoje dobro ostavili, da mi njihova dobra uživamo i njihovih se duša spominjemo.“ U široko-briješkom kraju uobičajenim molitvama dodavalo se sedam Očenaša, Zdravo Marija i Slava ocu na čast sedam radosti Blažene Djevice Marije, koja je se obradovala kad je rodila svoga sina Isusa, da tako i nas obraduje na času naše smrti. (O tome će biti više riječi, te podatci o kazivačima u časopisu *Croatia et Slavica Iadertina*, Zadar, 2010.)

³¹ Sopra – stol za blagovanje.

³² Rbina – krhotina, krnjadak.

³³ Vladimir Ardalić, *nav. dj.*, str. 140.

³⁴ Isto, str. 142-143.

nastavlja: „Neka joj dođu prosci na prošnju dva u ma’, momka: jedan neka je pod oružjem, a siromašniji, a drugi bez oružja, pa i puno bogatiji, prije će ona otići za onoga pod oružjem siromašnjega.“³⁵

Kad je narod izišao iz crkve, stali bi pred crkvom i zgleдали se, a momci bi stali u red i pucali iz kubura. Od crkve je svatko išao svojoj kući, *prašteći* iz kubura.³⁶

3. BOŽIĆ

Kada je mladarija došla kući, najstarijemu ukućaninu su čestitali: „Dobro jutro! Na dobro ti Božić doša!“ Potom bi ugarkom tukli po badnjacima kako bi s njih što više varnica poletjelo, govoreći: „Ovliko ti bilo ovčica, ovliko kozica, ovliko konjika, ovliko vočića, rodila ti dječica i vinova lozica i prebijela šenica!“³⁷

Ujutro prije sunca maje su smotavale uže u okrug kao obruč i u taj okrug utjerale bi sve kokoši na prosuto žito. Potom bi, po nagovoru, dijete pitalo: „Majo, đe ti koke nose?“ Maja je odgovarala: „U pendžeru više police u kući.“ Taj se obred ponavljao tri puta.³⁸ U zoru je domaćin s bukarom cijela vina i kosjerom odlazio u vinograd, gdje bi nasukrst obrezao nekoliko panjeva, kojima je nazdravljao, kao i cijelom vinogradu. Nekoliko bi panjeva zalio vinom i s praznom bukarom se vraćao kući. Vjerovalo se da će vinograd bolje roditi tko učini taj obred. Maja je sudove pred svim ukućanima kroz verige pronašala. Također je maja brašnjavom rukom izlazila vani, hvatala se za drvo, vjerujući da će se pčele rojeći uhvatiti za to drvo i da s toga drveta neće bježati.³⁹

³⁵ Isto, str. 143.

³⁶ Isto, str. 143.

³⁷ U katoličkoj baštini bosansko-posavskih Hrvata, na samo božićno jutro, dijete, koje je tu noć bilo gost u kući – *položaj*, loži vatru i razgarajući žeravicu govori:

*Koliko žišaka, toliko konja i ždrebadi,
Koliko žišaka, toliko svinja i prasadi,
Koliko žišaka, toliko kokoši i pilića,
Koliko žišaka, toliko koza i jarića,
Koliko žišaka, toliko krava i teladi,
Koliko žišaka, toliko zdrave čeljadi,
Koliko žišaka, toliko zdravlja i veselja! (VI. rkp. zb.)*

³⁸ U tradicijskoj baštini u Slavoniji i Srijemu, dan prije Badnjaka, naziva se *Kokošjim badnjakom*. Na taj dan daje se peradi da zoblje unutar kruga, načinjena od užeta na dvorištu. Svrha je toga obreda, da se kokoši ne udaljavaju iz svoga dvorišta i da ne snose jaja negdje drugdje. Milovan Gavazzi, *nav. dj.*, str. 123.

³⁹ Vladimir Ardalić, *nav. dj.*, str. 142-143.

Po povratku iz crkve pripravljala se marena: frigala se jetra, slezena i ostale *stegnje*.⁴⁰ To se blagovalo, a do ručka lagano se ispijala rakija. Ručak je bivao ranije radi pastira koji su morali tjerati stoku na ispašu, a za Božićnim ručkom svi su ukućani morali biti zajedno. Prvo se na stol stavljala svijeća i česnica. Neki su umjesto česnice stavljali posudu probrana ječma i u njega svijeću, a drugi su svijeću stavljali u česnicu. U česnicu se oko svijeće stavljala lovorika, a u nekim domovima po selima stavljale su se maslinove grančice koje se zovu *bornjak*.⁴¹

Lovor u kršćanstvu simbolizira pobjedu, vječnost i čistoću. U starim vremenima pobjednik je bio okićen lovorovim vijencem. Sveti Pavao lovorov vijenac uspoređuje s neraspadljivim vijencem kojim će biti ovjenčana kršćaninova pobjeda. Lovorovo lišće nikada ne vene već trajno zadržava zelenilo, te time simbolizira neprolaznost i vječnost. U poganskim vremenima lovor je posvećivan djevicama koje su se zavjetovale na vječno djevičanstvo.⁴²

Ardalić piše da se pripovijedalo da je bornjak predstavljao štap Aronov⁴³, koji je zaboden u zemlju procvjetao i dao zeleno lišće.⁴⁴ S tim je Aron prorekao

⁴⁰ Stegnje – krajevi od mesa što su ostali od poklane živine.

⁴¹ Vladimir Ardalić, *nav. dj.*, str. 144.

⁴² *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića, priredio Anđelko Badurina*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., str. 389.

⁴³ *Aron - tumač Mojsijev*

(10) "Oprosti, Gospodine!" - nastavi Mojsije Jahvi. "Ja nikad nisam bio čovjek rječit; ni prije ni sada kad govoriš svome sluzi. Ja sam u govoru spor, a na jeziku težak." (11) "Tko je dao čovjeku usta?" - reče mu Jahve. "Tko ga čini nijemim i gluhim; tko li mu vid daje ili ga osljepljuje? Zar to nisam ja, Jahve! (12) Idi, dakle! Ja ću biti s tobom kad budeš govorio i kazivat ću ti što ćeš govoriti." (13) "Oprosti, Gospodine", opet će Mojsije, "ne bi li poslao koga drugoga!" (14) Razljuti se Jahve na Mojsija i reče: "Zar Aron, Levijevac, nije tvoj brat? Znam da je on vrlo rječit. Evo, baš ti izlazi u susret. Kad te vidi, obradovat će se u srcu. (15) Ti govori njemu i u njegova usta stavlja riječi. Ja ću biti i s tobom i s njime dok budete govorili; kazivat ću obojici što ćete raditi. (16) Neka on mjesto tebe govori narodu. Tako, on će tebi biti mjesto usta, a ti ćeš njemu biti mjesto Boga. (17) Uzmi ovaj štap u ruku. Njim izvodi znamenja."

⁴⁴ *Procvjetao Aronov štap*

(16) Jahve reče Mojsiju: (17) "Razloži Izraelcima te od njih uzmi po jedan štap za svaki predjedovski dom; uzmi od svih njihovih starješina za njihove pradjedovske domove dvanaest štapova. Ime svakoga napiši na njegovu štapu. (18) A kako ima po jedan štap za svakoga starješinu pradjedovskih domova, Aronovo ime napiši na Levijevu štapu. (19) Onda ih pohrani u Šator sastanka pred Svjedočanstvo; ondje gdje se s tobom sastajem. (20) Štap onoga čovjeka koga izaberem propupat će. Tako ću maknuti od sebe rogoborenje Izraelaca kojim prigovaraju vama." (21) Mojsije tako kaza Izraelcima. Sve njihove starješine dade mu štap, po jedan štap za svakoga starješinu - dakle, dvanaest štapova za njihove pradjedovske domove. Među njihovim štapovima bio je i štap Aronov. (22) Mojsije pohrani štapove pred Jahvu u Šatoru svjedočanstva. (23) Kad sutradan Mojsije uđe u Šator svjedočanstva, gle: štap Arona iz doma Levijeva propupao! Potjerala mladica, procvjetao cvijet i sazreli bademi. (24) Tada

da će Krist biti bezmužno rođen, po Duhu svetom, iz utrobe Djevice Marije.

Kad se postavila hrana, svi ukućani su se ustajali, muškarci su skidali kape, a žene nisu. Domaćin je samo na Božić ugarkom od badnjaka palio svijeću, a ostalim danima žigicama. Ugarak od badnjaka narod je nazivao *barda*, a nosili su ga u vinograd protiv zavijače vjerujući da ga neće jesti. Stari Bukovčani su žito, u kojem je stajala svijeća, stavljali u usjev, vjerujući da će tako bolje roditi.

Nakon paljenja svijeće domaćin je na komad rbine ili na mašama ili ožegu stavljao vatru i tamjan, te kadio oko svijeće i česnice, krstio se, na glas molio Boga, a za njim su svi ukućani u sebi šaputali molitve i zaklinjali se svecima: svetom Đurđu, svetom Petru i drugima, dok domaćin ne bi stavio kapu na glavu. Potom bi uslijedilo mirboženje,⁴⁵ koje je išlo za suncem. Najprije se mirbožio starješina sa starijim ukućanima, a potom sa *ženskijem* i djecom. Mirboženje je ljubljenje pri kojemu se u Bukovici izgovaralo: „Mir Boži, Kristos se rodi! Vo istinu rodi! Kako se god grlili i ljubili, onako svaka naša stoka!“ Ljubilo se tri puta, a pri svakom poljupcu izgovarale su se navedene riječi. Kad se mirbožalo sa susjedima stoka se nije spominjala.⁴⁶

U prvoj polovici 19. stoljeća mirbožalo se uz riječi: „Mir Božji, Ristos se rodi, va istinu rodi, poklanjamo se Ristu i Ristovu rožanstvu.“ Pri tome je svatko od ukućana držao upaljenu svijeću u ruci. Čim bi se završilo mirboženje, domaćin bi sve svijeće pokupio i stavljao u posudu napunjenu raznim žitom. Tako su malo gorjele u hrpi, pa su gašene.⁴⁷

U Bukovici je početkom dvadesetoga stoljeća nakon mirboženja slijedio božićni ručak. Najprije se blagovala lešo govedina, ovinovina i tučetina, poslije toga kupus i krmetina, te na koncu pečenica. Tada bi uslijedio prasak iz kubura.

Međutim, ukoliko je netko od obitelji bio u zatvoru ili vojsci ili je prije nekoliko mjeseci umro tada bi, posebice, majkama i sestrama potekle suze. Ukoliko bi i vol prije Božića uginuo, ukućani su govorili da im Božić nije dobro došao. U ožalošćenim kućama ni susjedi nisu pucali iz kubura, niti su pjevali. (U

---

iznese Mojsije ispred Jahve sve štapove sinovima Izraelovim. Oni ih razgledaše, a onda svatko uze svoj štap. (25) Jahve reče Mojsiju: “Opet stavi Aronov štap pred Svjedočanstvo, neka se čuva za znak buntovnim sinovima. Dokončaj tako njihovo rogoborenje protiv mene da ne izginu.” (26) I učini Mojsije: kako mu je Jahve zapovjedio, tako učini. (27) “Izgibosmo!” - rekoše Izraelci Mojsiju. “Propadosmo! Svi odreda propadosmo! (28) Tko god pride Jahvinu prebivalištu, umire ... Zar ćemo svi izginuti?”

⁴⁵ Katolici u stolačkom kraju u Hercegovini do naših dana su zadržali obred mirboženja. Dok se mirboži ne ljubi se, nego se obrazi približavaju obrazima osobe kojoj se čestita da bi se tek na kraju poljubilo i čestitalo Božić. Pri mirboženju izgovara se: *Mir Božiji, / I mi Božiji, / Isus se rodi, / dade nam mir Božiji.*

⁴⁶ Vladimir Ardalić, *nav. dj.*, str. 144-145.

⁴⁷ Luka Ilić Oriovčanin, *Narodni slavonski običaji*, Zagreb, 1846., str. 95.

katoličkoj tradiciji, za sve božićne blagdane bilo je veselo, pjevalo se i pucalo, ali ako se dogodilo da je netko u *komšiluku* umro, ili da je teško obolio, tada se u cijelom *komšiluku* ne bi pjevalo niti pucalo.)

Stari su Bukovčani prostirali *mutap*⁴⁸ kod vatre, parili (grijali) leđa, bukara vina je uvijek bila uz njih, palili su lule, u avanu su tukli duhan s lugom i stavljali ga pod nos da lakše kihnu.

Mlađi su boravili podalje od kuće na vlakama ili ravnicama, gdje su se veselili, kolo igrali i s curama se mirbožili. Momčuljci su se igrali *krive*.⁴⁹ Pastiri su za vrijeme svih božićnih blagdana objedovali zajedno s ostalim ukućanima, a kada bi krenuli blago tjerati na pašu, maja bi im stavili u torbu vino koje se pilo i u kući, te kruha i mesa svake vrste u izobilju. Premda pastiri nisu bili gladni kada su polazili blagu, taj običaj se čuvao. Pastiri su se okupljali na pašnjacima, svi bi povadili hranu koju su ponijeli od kuće i zajedno blagovali. Potom su pjevali svoje običajne pjesme, od kojih Ardalić navodi tercinu:

*Oj, ja imadem ovna razbludnika,
Kupit ću mu zvono jadikovo:
Kuda ide, neka jadikuje.*

U nekim su krajevima (na pr. na Kordunu) Srbi koledali⁵⁰ Hrvatima o katoličkom Božiću, a Hrvati Srbima o pravoslavnom Božiću.⁵¹

⁴⁸ Mutap – starinsko sukneno pokrivalo, koje se pravilo od uvaljane vune.

⁴⁹ Vidi: Vladimir Ardalić, *nav. dj.*, str. 146.

⁵⁰ Koleda je riječ mnogostrukoga značenja. U usmenom su diskursu i nazivi: *kolenda*, *kolendra* (u Splitu i okolici), *koledva* (u Dubrovniku i okolici, Belom na otoku Cresu), a izvodači se nazivaju *koledaši*, *kolendaši*, *kolendraši*, *koledvaši*; te *kolojani* (u Zlarinu kod Šibenika), *koledani* (kod Hrvata u Rumunjskoj, a u Gdinju na Hvaru ophod se zove *koledanje!*); *junaki* i *ditići* kod gradišćanskih Hrvata. Nazivaju se i *koledvači*, te *koledani*, *kolijani*. U Jelsi na Hvaru ophod se naziva *koledanje*, *kolendanje*, *kolejanje*. U Istri, Hrvatskom primorju pa i Lici nazivaju se i *firole* (prema pripjevju «firole»). Koleda znači: skupno pjevanje muške djece, mladića pa i odraslih ljudi; pjevanje (kolendanje) mladića djevojci pod *ponistrom*; obred, ophod, pjesma, čestitanje; božićni kruh, božićno darivanje, božićna vatra, božićna slama koja se na Badnju večer prostirala po sobi; Badnji dan, Novu godinu. Koleda znači i krijes koji se palio na Jurjevdan (23. travnja) i na Ivandan (24. lipnja) te krijes koji se palio za vrijeme biranja seoskih kraljeva. Koledom su se nazivale obredne vatre koje su palili uskoci. Kod gradišćanskih Hrvata koledati znači prositi (tražiti darove). Vidi: Marko Dragić, *Koledanje i veselanje u hrvatskoj tradiciji*, Zbornik radova Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu, br. 1., Split, 2008., str. 21-43.

⁵¹ Milovan Gavazzi, *nav. dj.*, str. 200.

4. MLADENCI

Herod je ime više hebrejskih kraljeva. Posebno je poznat *Herod Veliki* koji je vladao od 4. godine pr. Krista. Kad je čuo da tri mudraca⁵² od Istoka traže novorođenoga kralja, slijedeći njegovu zvijezdu pobojavao se za svoje prijestolje te je zapovjedio je da se u Betlehemu poubijaju sva djeca ispod dvije godine. Time je želio pogubiti svoga mogućega nasljednika.⁵³ Anđeo Gospodnji u snu se javio Josipu i rekao da s Isusom i Marijom bježe u Egipat.⁵⁴ Nakon Herodova skončanja anđeo se javio u snu Josipu i rekao mu da se s Isusom i Marijom vrati u Izrael.⁵⁵

Ardalić piše da su se *Mladenci* slavili peti dan Božića.⁵⁶ Prije je bio običaj, piše Ardalić, da svatko po selu malo prošiba djecu.

(Kod katolika se, u mnogim mjestima, običaj šibanja djece zadržao do naših dana.⁵⁷) Običaj šibanja znakom je trpnje nevine dječice koju je dao pogubiti

⁵² O tome više: Marko Dragić, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, Crkva u svijetu, br. 1, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 96-117.

⁵³ *Pokolj nevine dječice* (16) Vidjevši da su ga mudraci izigrali, Herod se silno rasrdi i posla poubijati sve dječake u Betlehemu i po svojoj okolini, od dvije godine naniže - prema vremenu što ga razazna od mudraca. (17) Tada se ispuni što je rečeno po proroku Jeremiji: (18) *U Rami se glas čuje, kuknjava i plač gorak: Rahela oplakuje sinove svoje i neće da se utješi jer više ih nema.* (Lk 2,1-7)

⁵⁴ Evanđelje po Mateju (Lk 3,23-38) (13) A pošto oni otiđoše, gle, anđeo se Gospodnji u snu javi Josipu: "Ustani, reče, uzmi dijete i majku njegovu te bježi u Egipat i ostani ondje dok ti ne rekнем jer će Herod tražiti dijete da ga pogubi. (14) On ustane, uzme noću dijete i majku njegovu te krene u Egipat. (15) I osta ondje do Herodova skončanja - da se ispuni što Gospodin reče po proroku: *Iz Egipta dozvah Sina svoga.*

⁵⁵ *Povratak iz Egipta u Nazaret* (19) Nakon Herodova skončanja, gle, anđeo se Gospodnji javi u snu Josipu u Egiptu: (20) "Ustani, reče, uzmi dijete i njegovu majku te pođi u zemlju izraelsku jer su umrli oni koji su djetetu o glavi radili." (21) On ustane, uzme dijete i njegovu majku te uđe u zemlju izraelsku. (22) Ali saznajući da Arhelaj vlada Judejom namjesto svoga oca Heroda, bojao se poći onamo pa, upućen u snu, ode u kraj galilejski. (23) Dođe i nastani se u gradu zvanu Nazaret - da se ispuni što je rečeno po prorocima: *Zvat će se Nazarećanin.*

⁵⁶ Taj događaj Katolička crkva slavi 28. prosinca.

⁵⁷ Milovan Gavazzi je tridesetih godina dvadesetoga stoljeća ustvrdio kako se, na dan Nevine dječice, na čitavom hrvatskom području vrši običaj šibanja, te da narod taj dan naziva *mladenci*, *mladinci* (Gradišćanski Hrvati, Bunjevci i Šokci, po Slavoniji, Hercegovini i Dalmaciji). Kajakvci taj dan nazivaju *herodeševo* ili *šibarjevo*. Herodeševo svoj naziv baštini od riječi herodeš – korbaš spleten od šiba kojim se na (Herodeševo) šibaju katolici u znak sjećanja na pogubljenje djece u Betlehemu. Crkveni naziv *Nevina dječica* narod je rijetko prihvaćao i to uglavnom u gradovima. Prema šibanju razvila se uloga i naziv *šibara* po Vojvodini i Srijemu. Šibanje se uvijek vrši mladim prutom. U južnoj Hrvatskoj majke šibaju djecu, a za tu prigodu djeci peku kolačiće *mladenčice* kako bi im ublažile bol od šibanja. U nekim je krajevima bilo uobičajeno „šibanje i među djevojkama i među momcima, pa i ostalima.“ (Milovan Gavazzi, *nav. dj.*, str. 192.)

Herod. Otuda u kajkavskoj Hrvatskoj naziv *herodeševo*. Šibanje se ponegdje u Hrvatskoj obavljalo i o Uskrsu.

Srbi, također, 9. ožujka obilježavaju *mladence*, a čin šibanja nazivaju mladićanje, mladi se. Česi uskrsno šibanje nazivaju *pomlazka* (što znači mladenje, pomlađivanje). U tradicijskoj baštini vjerovalo se da mlade šibe prenose snagu na udarano biće. Time se šibanju pridaju apotropejske osobine.⁵⁸

5. MALI BOŽIĆ

Stari Bukovčani su Mali Božić slavili kao i veliki. Na taj dan nije se mirbožilo, iako je taj običaj trajao sve do Bogojavljenja. Malom Božiću najviše su se veselila djeca, koji su na taj dan kao i ostali ukućani, ako nisu išli u crkvu, iznosili slamu koja je prostrta u Badnjoj noći. Slamu su nosili na gumno, prostirali je oko stožine i dalje po gumnu. Svaka je maja ukuhavalala prijesan velik i šupalj kruh, koji je išarala raznim šarama: križevima, kukama i drugim ukrasima. Taj se kruh nosio nataknuti na stožinu na gumnu. Jedan stariji ukućanin ili kućni starješina desnom rukom hvatao se za stožinu, a za njegovu ruku drugi stariji ukućanin, a za njim sve jedan za drugim, koliko ih je god bilo u kući, pa i mala djeca. Tako uhvaćeni naokolo su tri puta kasali oko stožine, vičući u glas: „Ajde, ajde koba moja!“ Onaj koji je prvi stožinu uhvatio vikao je: „De! De! De!“ Kad su obigrali tri puta, šuplji kruh su brzo nosili u kuću k vatri, na kojoj je još bilo badnjaka. Maja je onima što su vrlo bila dužna napeći suhih kobasica i pečenica krmečić, a onaj šuplji kruh što je bio na stožini, razlomila bi i dala vršiocima. Potom bi ih napojila rakijom, a onda su ponovno išli vrći, ali bez šupljega kruha. Kad bi ponovno ovrhli slamu donosili su je ponovno u kuću.⁵⁹ (Sličan obred, ali na Badnju večer, bio je prisutan kod prozorskih muslimana u Rami.)⁶⁰

⁵⁸ Apotropejski ophodi, obredi i pjesme imaju za cilj: odvrćanje demonskih sila od ljudi, domova; stoke, štala; doprinos zdravlju i ljepoti; povećanje rodosti polja, livada, njiva, vrtova; liječenje bolesti. Neki apotropejski obredi imaju magijske poganske karakteristike, a neki su kristijanizirani. Vidi: Marko Dragić, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2007., str. 369-390.

⁵⁹ Vladimir Ardalić, *nav. dj.* str. 147.

⁶⁰ U tridesetim godinama dvadesetoga stoljeća muslimanske su domaćice u Prozoru u Rami, na Badnju večer u hranu obvezatno stavljale bijeli luk „da svi aveti i zli dusi bježe od kuće“. Djeca i odrasli prije spavanja mazali su se bijelim lukom, vjerujući da će odbiti demone od poštenih duša i od njihove stoke. Te su se noći vrata i prozori zaglavljivali glogovim drvetom koje je imalo iste karakteristike kao i bijeli luk. Pri večeri na Badnjak ustajao bi se jedan od ukućana (najčešće momak) i prvi zalogaj koji bi ustima prinio ostavljao bi pod strehu kuće ili pojate, i tu bi ostajao sve do Jurjeva (23. travnja). Taj bi zalogaj izvadio, na taj dan, isti onaj tko ga je ostavio, te bi s vilama u ruci išao na gumno i stavljao ga na stožinu. Stao bi kod stožine s vilama u ruci i čekao da se pojave *čarobnice* (vještice) jašući na stapovima (drvenim

Tada bi uslijedila marena. Maja je potom slamu nosila kokošima u gnijezdo, a pri tom slama nikako nije smjela ostajati na gumnu, jer se vjerovalo da se s njom mogu različite *čare* izvoditi. Strogo se pazilo, da netko od posjetilaca ne bi uzeo komad slame.⁶¹

Božićnoj slami pridaju se apotropejske i panspermijske karakteristike.⁶²

6. SVIJEĆA

Još od samih početaka kršćanstva svijeća prati kršćane od povoja do pokrova. Višestruka je uporaba i simbolika svijeća. Na krštenju se svijeća daje kršteniku; prvopričesnik nosi svijeću; zaručnike svijeća prati kod vjenčanja; uz upaljenu svijeću bolesnik napušta ovaj svijet. U kršćanskoj kulturnoj baštini uz svijeću se vežu mnogi običaji i obredi. Svjetlo svijeća uresom je u Badnjem bdijenju i simbolizira pobjedu svjetla nad tamom, dobra nad zlim. Božićnim svijećama pridaje se čudotvorna moć, pa ih domaćice nedogorene često čuvaju za iduću godinu. U kršćanskoj se duhovnosti iznimno štuje kult pokojnika. Tako se i u najradosnije vrijeme, u Badnjoj noći (kod katolika) i na Božićni ručak, te krsnu slavu (kod pravoslavaca) pale svijeće i za pokojnike.

Na Mali Božić u Bukovici, također, se palila svijeća postavljena u česnicu. Domaćin je svijeću palio, a gasio je kriškom kruha umočenim u čašu cijeloga vina. Ako se svijeća odmah ne bi ugasila nakon prvih kapi vina koje je na nju kapnulo, nastajalo je veselje, jer se vjerovalo da domaćin ne će lako umrijeti, nego će dugo živjeti, a ako bi se svijeća odmah ugasila, vjerovalo se da će domaćin

---

posuđem u kojem se mlijeko melo) jer su se one uvijek okupljale na gumnu kod stožine i dogovarale kome će nauditi. Kad bi prišle stožini otimala su se koja će uzeti onaj zalogaj i ako bi ga ugrabila, lako bi umorila onoga čuvara, jer bi on sam po sebi klonuo. Čarobnice bi navalile na njega, a on bi se s vilama branio od njih, jer one ne smiju na njih. Ako bi ih mladić savladao, držao bi ih za kosu, i one bi mu morale kazati koje su i odakle su. Događalo se da bi vještice mladića nagradile gaćama ili košuljom kako ih ne bi prokazao. Vjerovalo se da s daljine deset do dvadeset kilometara mogu pomusti kravu, ovcu ili kozu. Muslimani su ih nazivali i *čarajicama*. Prezirane su žene koje bi stajale pored vrata, ništa ne radeći, dok bi stoka prolazila s paše. (Alija Čatić, *Božić kod muslimana, (Prozor u Bosni)*, u: Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, knjiga XXVI, urednik dr. D. Boranić, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1928, str. 379-380.)

⁶¹ Vladimir Ardalić, *nav. dj.*, str. 147.

⁶² Katolička je tradicija da se slama iznosi treći dan Božića ili na Sv. tri kralja (6. siječnja) te se stavlja po granama vočki, maslina, ili se njome obavijaju stabla vjerujući da će tako biti sačuvana od bolesti i da će urod biti obilat. Stavljanje slame na stolice na kojima ukućani na Badnju večer sjede na mjestima gdje kokoši nesu ima apotropejski i panspermijski karakter. Uz božićnu slamu se, također, vezuju vjerovanja, na primjer, ispod stola svaki ukućanin izvlači po klas slame, a vjerovalo se da će onaj tko izvuče dulji, dulje i živjeti.

umrijeti.⁶³ Ukoliko bi se niz svijeću, bilo na krsno ime ili Božić, uhvatio debeo sloj voska koji se otapao, vjerovalo se da će godina biti rodna. (Isto je vjerovanje u katoličkoj kulturnoj baštini Hrvata, a odnosi se samo na božićne svijeće.) Ugašena svijeća ostavljala se u kovčeg i palila se pri umiranju nekoga od ukućana, a ukoliko to ne bi bilo potrebno, svijeća se nosila u crkvu i palila za pokoj umrlog. Svijeća se uljem pali na krsno ime i na Božić i u *kantunu* kuće gori cijelu noć za pokoj mrtvih.⁶⁴ Pravoslavno je narodno vjerovanje da je svijeća oko duši, te svijeća pomaže onim dušama koje su osuđene da budu u tmini. Kome god bi na san došao netko od pokojnih, odmah mu se pale svijeće kako više ne bi dolazio na san.⁶⁵

7. KRSTOV DAN

Krstov dan je dan uoči Bogojavljenja. Na taj dan sveti se vodica i krsti, te se nosi kući i traje godinu dana. Bukovčani su staru vodicu, prije odlaska po novu, proljevali po vrtovima i po sudovima. Grjehota je bila svetu vodicu proliti na onim mjestima po kojima se gazi.⁶⁶ U prvoj polovici 19. stoljeća, u Slavoniji i

⁶³ U posuškom kraju se gledalo koja je svijeća najviše izgorjela, i kuda je okrenut plamen prilikom gašenja svijeće. Ako je neka svijeća više izgorjela i okrenuta je prema nekom od prisutnih, to je značilo da će ta osoba uskoro umrijeti. U grudskom kraju, komentiralo se čija je svijeća najviše izgorjela, jer bi stariji obično odredili čija je koja svijeća. Vjerovalo se da će brzo ovaj svijet napustiti onaj čija je svijeća najviše izgorjela, a ako su svijeće lijepo gorjele, te nisu treperile, govorilo se da će biti mira u kući. (VI. rkp. zb.)

⁶⁴ U Badnjoj noći mnoge se suze prolijevaju zbog sjećanja na preminule članove obitelji. U hrvatskoj katoličkoj tradicijskoj kulturi pale se dvije svijeće, od kojih je jedna bila za pokojne, a druga za žive. U Brijestu u Istri, nakon molitve dvije svijeće bi se stavile u kruh i zapalile. Jedna je svijeća gorjela za žive, a druga za mrtve. Pri tome bi se pazilo kako svijeće dogorijevaju: ako bi prije dogorjela svijeća za mrtve to je značilo da više treba moliti za mrtve i obrnuto. U novo-travničkome kraju na Badnju večer pale se svijeće za mrtve članove obitelji i moli se za njihove duše. S prvim mrakom, u Potoku kod Livna palila se svijeća lojanica koja je gorila cijele noći na svim prozorima kuća. Njihov plamen treperio je u spomen i za pokojni dušama koje su otišle u nebo. Po narodnom vjerovanju, u posuškom kraju, za božićnom večerom i paljenju svijeća prisustvuju i pokojnici iz jedne obitelji. Zato stol mora biti tako raskošno postavljen, kako bi pored živih bili zadovoljni i mrtvi. Tijekom večere obično se spominju oni koji nisu među ukućanima, koji su umrli ili su negdje u tuđini. U čast njima obično se prisjeća i spominju zajednička slavlja za Božić. Narod je smatrao da svaka ugašena svijeća predstavlja jednog ukućanina i da se iz njih može čitati sudbina. Hrvati su, primjerice u: Livnu, Banja Luci, Šuici, Travniku, Busovači, Novom Travniku, Gučjoj Gori, Bihaću, Varešu, Zenici, jednu svijeću palili za mrtve, stavljali je u prozor gdje bi cijelu noć gorila. U mnogim mjestima u Bosni taj se običaj sačuvao do naših dana. (VI. rkp. zb.)

⁶⁵ Vladimir Ardalić, *nav. dj.*, str. 148.

⁶⁶ Vladimir Ardalić, *nav. dj.*, str. 140.

Srijemu katolici su blagoslov vode obavljali u crkvi, a pravoslavci sa svećenikom, koji je u ruci nosio visoko podignut križ, te sa vjernicima u procesiji išao na obližnji potok ili rijeku ili kod zdenca. Na tim je mjestima postavljen stol na kojem je pripravljeno potrebno za blagoslov. Taj obred pratila je grmljavina topova.⁶⁷

8. BOGOJAVLJENJE

Ardalić samo spominje Bogojavljenje. Kad su Izraelci prolazili kroz moapsku zemlju mezopotamski prorok Balaam izrekao je proročanstvo da će se roditi kralj i da će tom prigodom svijetliti čudnovata zvijezda. (IV Mojs. 24,17) Proročanstvo se obistinilo. Prigodom Isusova rođenja Božjom se voljom pokazala čudnovata zvijezda nad Betlehemom gdje se rodio Isus. U kršćanskoj je ikonografiji čudesna antropomorfirana zvijezda kraljevima Baltazaru, Melkioru i Gašparu navijestila Isusovo rođenje. Usred zvijezde bio je lik anđela ili je to bio anđeo koji je letio noseći u rukama zvijezdu, a katkad se unutar zraka blistave zvijezde pojavljuje Krist kao dijete.

Pobožni su mudraci, knezovi ili kraljevi (*magi*) rodnom iz kaldejske zemlje ili iz Arabije, predajom prozvani Gašpar, Melkior i Baltazar, opazili zvijezdu i odlučili krenuti do novorođenoga kralja i pokloniti mu se. Ne znajući jedan za drugoga kraljevi su iz tri različita smjera putovali na konjima (predaja govori o devama) i sastali se pred Jeruzalemom. Po tadašnjim običajima ponijeli su tamjan, zlato i mirisavu pomast.

Matejevo evanđelje (Mt 2,1-12) izvješćuje kako su mnogi s Istoka vidjeli zvijezdu novorođenoga kralja židovskoga te su došli u Jeruzalem pitati gdje je da mu se poklone. Kralj Herod se uplašio za svoje prijestolje. Židovski su mu pismoznanci rastumačili da će se Mesija po proročanstvima roditi u Betlehemu. Herod je potajno pozvao Gašpara, Melkiora i Baltazara kako bi ih ispitao kada im se pojavila zvijezda. Poslao ih je u Betlehem da pronađu Dijete kako bi mu se i on pošao pokloniti.

Kad su kraljevi krenuli prema Betlehemu, ponovno im se pojavila zvijezda, koja je nestala kada se pojavio Herod. Zvijezda je išla pred njima i zaustavila se nad mjestom gdje rodilo Dijete. Ušli su u kuću i vidjeli Dijete s majkom Marijom. Pali su na koljena i poklonili se Djetetu, te ga darovali tamjanom, zlatom i smirnom.

Poslije toga su u snu primili upute od Boga da se ne vraćaju Herodu, te su se drugim putem vratili u svoju zemlju. U kršćanskoj ikonografiji kraljevi leže u jednom krevetu, a kraj njih je anđeo koji je personificirana opomena što su je kraljevi primili u snu.⁶⁸

⁶⁷ Luka Ilić Oriovčanin, *nav. dj.*, str. 105.

⁶⁸ O tome više: Marko Dragić, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, Crkva u svijetu, Split, 2007., br. 1, 1-192, str. 96-117.

Voda je magijski izvor moći. U kršćanstvu voda simbolizira pranje, čišćenje i nevinost. Kod Slavonaca je kao i kod drugih Slavena uoči Vodokršća bio obred kupanja u obližnjim rijekama. Vjerovalo da onaj koji se okupa cijele godine ne će oboljeti od šuge. Također se vjerovalo da je to najbolji lijek protiv kuge.⁶⁹ Oni koji se ne bi kupali, umivali su se u obližnjim rijekama.⁷⁰

Apotropejski obred kupanja bio je i kod Srba, Slovenaca i drugih slavenskih naroda. Slavenski su mladići u Mađarskoj na božićni ponedjeljak vodom⁷¹ polijevali djevojke, a one njih sutradan.

Vjerovalo se da se uoči Bogojavljenja oko pol noći otvori nebo. Onaj tko bi to vidio bio je sretan, jer bi mu se ispunile sve želje koje zaželi u tim trenucima.⁷² Pravoslavci također vjeruju da će se na Bogojavljenje u ponoć nebo otvoriti i da će onomu koji to vidi biti ispunjena samo jedna želja koju poželi. Oriovčanin i Karadžić uz to vjerovanje navode anegdodu.⁷³

9. VJEROVANJA VEZANA UZ BOŽIĆNO RAZDOBLJE

Između Božića i maloga Božića nisu se smjela tući goveda, niti bacati kamenje za stokom, jer se vjerovalo da će tako prebiti nogu stoci.

⁶⁹ *Kuga se, po narodnom vjerovanju, pokazivala kao kostur djevojčure u bijelim haljinama, a nestajala je u obliku vatre. Svojim dodiranjem je izazivala smrt. U srednjem vijeku od kuge u Europi umrla trećina pučanstva. U Bosni i Hercegovini mnogo je kućnih grebova i grebalja. (Bolest - kuga povremeno se pojavljuje u Kini i drugim dijelovima svijeta. Ako se rano poduzme liječenje moguće ju je brzo zaustaviti, a ako se ne liječi smrtonosna je u 60 % slučajeva. (HINA/AFP, Teletext, 28. 10. 2004., str. 179.)*

⁷⁰ Luka Ilić Oriovčanin, *nav. dj.*, str. 106-108.

⁷¹ Kult vode nalazi se i u nekim gastrološkim običajima. Tako, primjerice, kad bi se krava otelila od njezinoga mlijeka pravila se pita u Slavoniji *bazlamača, supita, mutača*, (a u Bosni *grušalina, grušempita*, M. D.). Domaćica bi sve one koji bi jeli tu pitu polila vodom vjerujući da će tako u krave biti mlijeka kao što ima vode. Ako bi koga glava zaboljela, prigovaralo se da je taj uređen te se u čašu vode stavljala tri goruća ugljena i molilo se Bogu. (Ilić, Oriovčanin 1846: 110) Kod toga običaja Iliću se potkrala pogrješka kada navodi da bi tele prvo mlijeko posisalo, a grušalina se pravila od mlijeka koje bi se pomuzlo tri dana nakon što se krava otelila. Dakle, tada je kravlje mlijeko čisto i ne može se od njega *pravita grušalina*.

⁷² Luka Ilić Oriovčanin, *nav. dj.*, str. 108.

⁷³ Neki čovjek na Bogojavljenje oko pola noći kroz prozor vidio da se nebo otvorilo te je poželio da mu Bog dade čabar blaga, ali je u žurbi izrekao: „Daj mi Bože čabar glavu“. U istom trenutku narasla mu je glava i nije je mogao natrag u sobu povući. Od tada je čovjek pratio kad će se nebo ponovno na taj dan otvoriti, ali uzalud jer se to samo jednom u životu može vidjeti. Uzrok je tome, navodi Oriovčanin, da u to doba duh nečisti ima najveću moć „u jezik čovječji“. Karadžić navodi da je čovjek htio poželjati osmak blaga, ali je izgovorio osmak glavu te je dobio osmak glavu koju nije mogao vratiti u sobu. Ljudi su sjekirama napravili veći prozor kako bi nesretni čovjek mogao glavu povući natrag u sobu. (Vuk Stefanović Karadžić, *nav. dj.*, str. 33)

Kada bi tko umro između Božićā (kao i između Uskrsā)⁷⁴ vjerovalo se da će se spasiti, te se govorilo: „Blago ti je duši njegovoj!“⁷⁵

Djeca se nisu smjela tući od Badnjega dana do iza Maloga Božića, jer se vjerovalo da će onome tko u to vrijeme tuče djecu izrasti čir na stražnjici. (U katoličkoj baštini Hrvata na Božić nitko ne smije dignuti ruku na nekoga, jer će mu po tijelu iskočiti čirevi.)

Razdoblje od Božića do Sv. tri kralja u narodu je poznato kao *dvanaestodnevnica*. Taj je naziv prisutan još od staroindijske civilizacije, a poznaju ga Rusi, Nijemci i drugi narodi. U Toursu je sinod 567. godine to razdoblje nazivao razdobljem radosti. Nastanak toga razdoblja neki vide u razlici između mjesečne i sunčane godine, pa tih dvanaest dana pridodaju mjesečnoj godini. Zbog toga se ti dani kod mnogih naroda smatraju sudbonosnim. Pravoslavci ih nazivaju *nekrštenim danima*.⁷⁶

ZAKLJUČAK

Zapisi Vladimira Ardalića o narodnom životu i običajima u Bukovici iznimno su i višestruko filološko, etnološko, antropološko i teološko bogatstvo. Ti zapisi zorno svjedoče život Srba pravoslavaca u Bukovici, prije nepunih stotinu i deset godina. Neki Božićni običaji koje Ardalić navodi prekrila je koprena zaborava. Među tim običajima je, primjerice, drevna igra krivanje. Iščezli su i negdanji običaji i obredi iznošenja slame na blagdan Maloga Božića. Tim su imenom i katolici nazivali (a ponegdje još uvijek nazivaju Novu godinu). Neki starinski običaji su se još u Ardalićevo vrijeme modificirali. Takav je običaj paljenja badnjaka u štednjacima. Od devedesetih godina dvadesetoga stoljeća običaj je paljenje velikih badnjaka pred crkvom u Badnjoj noći. Narodni običaji se veoma često razlikuju i u susjednim mjestima, a pogotovo u drugim krajevima u kojima žive Srbi pravoslavci. Takvi su, na primjer, običaji vezani uz proslavu Bogojavljenja. U nekim običajima i obredima opažaju se elementi negdanjih pretkršćanskih običaja i obreda, poput pucanja iz kubura na Božić i na blagdan Bogojavljenja. Vjerovalo se da se time odgone demonske sile. Taj običaj ima apotropejski karakter. Isti karakter ima i kupanje na blagdan Bogojavljenja. Ti običaji su se ponegdje zadržali do naših dana. Uz božićno razdoblje vezuju se mnoga vjerovanja. Mnoga od tih vjerovanja sačuvana su do naših dana, posebice vjerovanja vezana uz svijeće na Božić. Velik je broj istovjetnih pravoslavnih i katoličkih obreda i običaja.

⁷⁴ Odnosi se na Božić i Mali Božić, te na Uskrs i Mali Uskrs.

⁷⁵ U katoličkoj baštini Hrvata se vjerovalo da ne valja da se dijete rodi na Badnjicu, a na Božić valja. Na Božić valja umrijeti, a na Uskrs se valja roditi.

⁷⁶ Milovan Gavazzi, *nav. dj.*, str. 216.

Zapisi o pravoslavnom Božiću Vladimira Ardalića i drugi starinski i suvremeni zapisi svjedoče o dubokoj ukorijenjenosti pravoslavnih vjernika u kršćansku slavensku i europsku civilizaciju. Ti zapisi, kao i ostali zapisi u monografiji „Bukovica, narodni život i običaji“ Vladimira Ardalića svjedoče trajne tradicijske vrednote.

LITERATURA

1. Ardalić, Vladimir (2010.): *Bukovica, narodni život i običaji*, Srpsko kulturno društvo „Prosvjeta“, priredio, sastavio rječnik, napisao predgovor i komentar prof. dr. sc. Živko Bjelanović, Zagreb.
2. Badurina, Anđelko, (pr.) (1990.): *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića*, priredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
3. Čatić, Alija (1928.): Božić kod muslimana, (*Prozor u Bosni*), u: *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, knjiga XXVI, urednik dr. D. Boranić, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, str. 379-380.
4. Dragić, Marko (2008.): *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, *Crkva u svijetu*, br. 1., str. 67-91.
5. Dragić, Marko (2008.): Koledanje i veseljanje u hrvatskoj tradiciji, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu*, br. 1., Split, str. 21-43.
6. Dragić, Marko (2007.): Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji, *Crkva u svijetu*, br. 1, str. 96-117.
7. Dragić, Marko (2007.): *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, *Croatica et Slavica Iadertina*, Sveučilište u Zadru, Zadar, str. 369-390.
8. Gavazzi, Milovan (1991.): *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, III izdanje, Hrvatski Sabor kulture, Zagreb.
9. Ilić Oriovčanin, Luka (1846.): *Narodni slavonski običaji*, Zagreb, str. 95.
10. Kajmaković, Radmila (1961.): Božićni običaji, *Etnologija*, NS, sv. XV-XVI, *Glasnik zemaljskog muzeja u Sarajevu*, Sarajevo.
11. Rihtman-Auguštin, Dunja (1995.): *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Golden marketing, Zagreb.
12. *Srpski rječnik, istumačen njemačkim i latinskijem riječima*, skupio ga i na svijet izdao Vuk Stef. Karadžić, (1852.) u Beču u štampariji jermenskoga namastira.
13. Vlastite rukopisne zbirke (VI. rkp. zb.) Te su rukopisne zbirke nastale kao rezultat vlastitih izvornih terenskih zapisa, kao i zapisa studenata kojima sam bio mentorom. Rukopisne zbirke nalaze se kod mene.
14. Vuletić Vukasović, Vid, *Božić u Račišćim (O. Korčula)*, Srđ, Dubrovnik, na Dražnji dan 1906., str. 774-775.

Marko DragićUDC: 398.332.416:281.961 (497.5-3 Bukovica
Original scientific paper**ORTHODOX CHRISTMAS IN ARDALIĆEVIM AND MODERN ITEMS**

Abstract: *This paper (re)evaluates records of customs related to Orthodox Christmas in Bukovica, published by Vladimir Ardalić in 1902. These records describe Christmas Eve celebrations, (the Yule log harvesting, preparation of food for Christmas, the blessing of cattle Christmas Eve., straw intake,) Chrismass morning, Christmas day, Newlyweds,; Little Christmas; use of candles, cthe Day of Cross, Epiphany, and beliefs related to the Christmas period.*

The rites and customs that took place from Christmas Eve to Epiphany were recorded following the church calendar, and in the order in which they took place. They were interpreted in the context of Orthodox Christmas traditions and rituals in other regions, which are found in the writings of Luka Oriovčanin Ilić, Vuk Stefanović Karadžić, Milovan Gavazzi, and contemporary records. The author includes Biblical context of these rituals, traditions and beliefs, and compares the Orthodox and Catholic traditions. The number of identical Orthodox and Catholic rites, customs and folk beliefs is large.

Vladimir Ardalić's records of folk life and customs in Bukovica are exceptional and manifold philological, ethnological, anthropological and theological treasure.. Ardalić's account of customs related to the Orthodox Christmas, and other ancient and contemporary customs provide testimony to the deep rootedness of the Orthodox Christians in the region the Christian Slavic and European civilization. The entries in the monograph "Bukovica, folk life and customs" of Vladimir Ardalic also provide testimony to the permanent traditional values.

Keywords: *traditional values, cultural heritage, traditional customs, rituals and beliefs.*

Marko DragićUDC: 398.332.416:281.961 (497.5-3 Bukovica
Lavoro scientifico originale)**NATALE ORTODOSSO NELLE NOTE MODERNE DI ARDALIĆ**

Riassunto: *Nel lavoro sono (ri)valorizzate le note di Natale ortodosso in Bukovica, pubblicate da Vladimir Ardalić nel 1902. Queste note parlano della vigilia di Natale, (preparazione del cibo per Natale, benedizione del bestiame, cena di Natale, la modifica di Natale, assunzione di paglia) preghiera del mattino, Natale; piccolo Natale, uso di candele, croci, Epifania; credenze relative al periodo natalizio.*

I riti e i costumi che si svolgevano dalla vigilia di Natale all'Epifania secondo il calendario della chiesa, e l'ordine in cui si sono svolte, sono interpretati nel contesto di ortodossi tradizioni di Natale e di riti in altre regioni, che si trovano nelle note: di Luca Ilić Oriovčanin, Vuk Stefanovic Karadžić, Milovan Gavazzi e nelle note contemporanee. Si afferma il contesto biblico di questi riti, rituali e credenze, e mette a confronto le tradizioni ortodosse e le tradizioni cattoliche. C'è un numero enorme di identici riti ortodossi e cattolici, costumi e credenze popolari.

Le note di Vladimir Ardalić della vita popolare e dei costumi in Bukovica, in via eccezionale e in molti modi presentano: la ricchezza filologica, etnologica, antropologica e teologica. Le note di Natale ortodosso di Vladimir Ardalić, e di altri antichi e contemporanei documenti testimoniano il profondo radicamento dei credenti ortodossi nella civiltà slavocristiana ed europea. Le note nella monografia "Bukovica, vita e costumi popolari" di Vladimir Ardalić testimoniano dei valori permanente tradizionali.

Parole chiave: *valori tradizionali, il patrimonio culturale, usanze tradizionali, riti e credenze.*